

Technologie multimediálního publikování na DVD

Zkušenosti z projektu 10@FI

Petr Sojka

Masarykova univerzita v Brně, Fakulta informatiky*
Botanická 68a, 602 00 Brno
Email: sojka@fi.muni.cz

Abstrakt Publikování a šíření multimediálních a výukových materiálů na nosičích DVD je stále častější. U každého většího publikačního projektu však s prefabrikovanými řešeními obvykle nevystačíme – je třeba řešení ušít na míru a přizpůsobit je specifikám projektu.

Článek diskutuje technologie, formáty a postupy vybrané a odzkoušené při tvorbě DVD připraveného k desátému výročí Fakulty informatiky MU s názvem 10@FI. Čtenář se seznámí s průběhem přípravy DVD od prvotní myšlenky a návrhu až po konečné vytvoření (GNU/Linux) bootovatelného obrazu DVD a jeho vylisování. Celý projekt vznikl převážně pod OS Linux s pomocí programů s otevřeným zdrojovým kódem, při širokém využití XML technologií a standardů W3C (desítky spolupracujících, ke stovce spoluautorů, tisíce provázaných souborů, stovky obrázků a fotek, desítky minut původních filmů).

Klíčová slova: DVD, multimédia, elektronické publikování, XML, XSLT, DocBook

1 Úvod

Multimediální prezentace na médiích CD a DVD jsou dnes standardním prostředkem šíření informací. Kvalitní příprava velkého multimediálního díla na DVD je obrovský projekt, jehož příprava a realizace zahrnuje široké spektrum činností několika desítek specializovaných profesí.

Po poměrně dobrých zkušenostech s vysoce svépomocnou (studenti a pedagogové FI MU) přípravou CD *Všech 5 pohromadě* [5] v roce 1999 Fakulta informatiky Masarykovy univerzity zvažovala možnosti, jak se zviditelnit u příležitosti svého letošního (2004) desátého výročí. Vývoj informačních technologií pokročil mílovými kroky kupředu a CD nosiče jsou nahrazovány DVD nosiči. Vystala otázka, zda si prezentační DVD nechat vyrobit nějakou renomovanou firmou, nebo si akademičtí informatici zase zkusí prakticky zpracovat informace informačními technologiemi sami. První varianta by dozajisté nevypovídala o FI zdaleka tolik, jako druhá. Jelikož byl učiněn pokus vypsát zaměření předmětu

---

* Výzkumný záměr MSM 143300003. Upravená a rozšířená verze článku publikovaného v [4]

PV113 *Softwarové elektronické publikace* tematicky zaměřené na praktickou přípravu DVD, nestálo realizaci projektu sedmnácti zapsanými studenty pod vedením tří pedagogů nic v cestě.

2 Cíle a infrastruktura projektu

2.1 Cíle a motivace projektu

Úvodem byly vytčeny tyto cíle: DVD má zmapovat desetiletou existenci Fakulty informatiky Masarykovy univerzity, sloužit jako archív studijních materiálů, učebních textů, má prezentovat jednotlivé výzkumné laboratoře i díla studentů, zejména pak dát plastický obrázek o škole zájemcům o studium a začínajícím studentům. Rozhodlo se o nákladu 3000 ks datových DVD typu DVD5 (4,7GB), začali se shánět sponzoři, ale hlavně se začala řešit technologie přípravy DVD a softwarová podpora redakční práce týmu.

2.2 Komunikační prostředky

Je všeobecně známo, že u větších softwarových projektů je klíčové definovat *rozhraní*, a to jak *datová*, tak *komunikační*, a ta pak důsledně používat, resp. jejich užívání vynucovat. Jako hlavní komunikační nástroj kromě elektronické pošty (realizační tým byl dostupný na aliasu 10@fi.muni.cz) pro kolaborativní sdílení průběžných informací a diskuse přes web byl zvolen systém WIKI (<http://wiki.org>). WIKI umožňuje snadno měnit obsah dokumentů, udržovat informace o změnách a uživatelích. Tým se třináct týdnů scházel jednou týdně celý a kromě toho se dle potřeby scházely jednotlivé podtýmy k diskusím řešení dílčích úloh.

2.3 Infrastruktura

Jako zázemí pro tvorbu sloužily zejména tři laboratoře FI MU: SITOLA (Laboratoř pokročilých síťových technologií), LEMMA (Laboratoř elektronických a multimediálních aplikací) a NLP (Laboratoř zpracování přirozeného jazyka), ve které byl umístěn hlavní pracovní server. Na projektu pracovala dvacítka stálých členů plus nespočet externistů.

3 Textová část

3.1 Konverze z CD *Všech 5 pohromadě*

Vzor pro naše DVD bylo CD *Všech 5 pohromadě* a protože jsme na DVD chtěli zachovat původní data a dále je rozšiřovat, museli jsme dokumenty, které byly ve speciálně navrženém metajazyce, konvertovat na námi zvolené DocBookovské XML. Díky tomu, že tvůrci CD již v roce 1999 navrhovali dokumenty tak, aby byl obsah oddělený od formy, nebylo velkým problémem konverzi uskutečnit.

3.2 DocBook

Jako nejvhodnější koncový formát základních a navigačních dokumentů pro DVD jsme zvolili standard konsorcia W3C pro web XHTML. Bylo by však neefektivní vytvářet přímo XHTML dokumenty (např. pro tisk za účelem korektur je vhodnější PDF), proto jsme použili modifikovaný DocBook [6].

Díky DocBooku stačí vytvářet jeden XML soubor, který pak můžeme dále konvertovat do různých formátů (v našem případě XHTML, PDF pro korektory, nebo PostScript). DocBook je formát XML dokumentu a popisuje tedy dokumenty na sémantické úrovni, ne na vizuální, to znamená, že se píše obsah, ale už se nepíše, jak se má daný obsah zobrazit. DocBook také plně podporuje schopnosti různých výstupních formátů (odkazy, rejstřík...), což je velmi výhodné.

3.3 Transformace dokumentů

Abychom z XML souboru dostali XHTML, poslouží XSL transformace [2]. XSLT procesor si vezme XML, aplikuje na něj pravidla ze stylu a výsledek uloží v XHTML. Pro vygenerování PDF dokumentu se XML transformuje (XSLT procesorem) na FO [1] soubor, z kterého se FO procesorem vygeneruje požadovaný PDF dokument. Sám XSLT procesor totiž PDF (binární soubor) vygenerovat neumí. Jako FO procesor jsme používali FOP.

K převodu do XHTML posloužil XSLT procesor XSLTPROC, k validaci XML souborů XMLLINT.

Při zpětném pohledu se zdá, že modifikace DocBookového DTD nebyla nejlepší volba. Efektivnější bylo vytvořit vlastní DTD pro dokumenty, vlastní XSLT šablony pro převod do XHTML a DocBooku. Šablona pro převod do DocBooku je důležitá kvůli dalšímu převodu do PDF, jelikož vytvořit si XSLT šablonu pro převod do PDF (přesněji řečeno do FO souboru), není zrovna triviální záležitost.

3.4 Metainformace

Při zpracování objemu dat, před kterým jsme stáli, bylo nezbytné si udržovat kontrolu nad soubory na DVD a udržovat a administrovat potřebné metainformace pro redakční systém, který se postupně budoval. Byla navržena potřebná DTD pro shromažďovaná metadata a ta byla prostředky redakčního systému hojně využívána. Pro ilustraci uvádíme část DTD pro obecný dokument:

```
<!-- metainformace umístene v~hlavicce dokumentu -->

<!ELEMENT autor EMPTY>
  <!ATTLIST autor id CDATA #REQUIRED>
<!ELEMENT zdroj (#PCDATA)>
<!ELEMENT odpovedna-osoba EMPTY>
  <!ATTLIST odpovedna-osoba id CDATA #REQUIRED>
<!ELEMENT datum EMPTY>
  <!ATTLIST datum od CDATA #REQUIRED
                do CDATA #IMPLIED>
<!ELEMENT poznamka (#PCDATA)>
```

Do metainformací dokumentu se ukládají informace o stavu dokumentu (korektury, autorská práva, jedinečné id objektu. . .). Podobné metainformace jsme vytvořili i pro databázi osob, videí a fotky. Díky metainformacím se pak snadno generují rejstříky (osob, videa, fotek a tématický rejstřík). Vše bylo zpracováno běžnými volně dostupnými softwarovými prostředky pro zpracování XML dat (převážně XSLT transformace).

3.5 Kontrola hypertextových odkazů

Kontrola odkazů v publikovaných souborech byla realizována v jazyce Java, který má velmi dobrou podporu jazyka XML. Kontrola odkazů se provádí rekurzivním průchodem stromové struktury XML souborů od kořene. Lze zaznamenat počet odkazovaných souborů, počet přebytečných souborů, počet chybějících souborů a dokonce rozeznávat chybějící/nadbytečné soubory podle typu (obrázky, video, dokumenty. . .).

4 Grafická část

4.1 Design

Vzhled XHTML stránek zajišťují kaskádové styly (CSS) a díky JavaScriptu lze vzhled jednoduše přepínat (pouze se mění soubor s kaskádovými styly) – čtenář má na výběr z několika vzhledů. Jelikož je forma dokumentu skriktně oddělena od obsahu (součástí XHTML kódu nejsou žádné tagy určující vzhled), má úprava jednoho CSS souboru vliv na vzhled všech XHTML stránek na DVD.

4.2 Logotyp, obal a potisk

Již od začátku jsme promýšleli ucelený a jednotný vzhled celého DVD, kam samozřejmě spadá i logotyp, obal a potisk. Bylo navrženo více grafických variací od různých autorů a více názvů pro DVD. O vítězném návrhu se demokraticky hlasovalo. Výsledný vzhled logotypu a návrh názvů pro DVD jsou na obrázku 1.

5 Multimediální část

5.1 Videomedailonky

Díky velikosti DVD mohl multimediální podtým vytvořit videomedailonky jednotlivých laboratoří fakulty v délce několika desítek minut. Medailonků je devět. Jsou to kompletně autorská díla studentů od námětu, scénáře, režie, ozvučení a střihu až po finální produkci. Jeden ze studentů navíc vymodeloval a „oživil“ virtuální hlasatelku, která některé z medailonků uvádí. Dalším zpestřením jsou ukázky z každoročně pořádaného filmového festivalu studentských filmů. Na DVD se tudíž nachází celkem přes hodinu autorského videa.

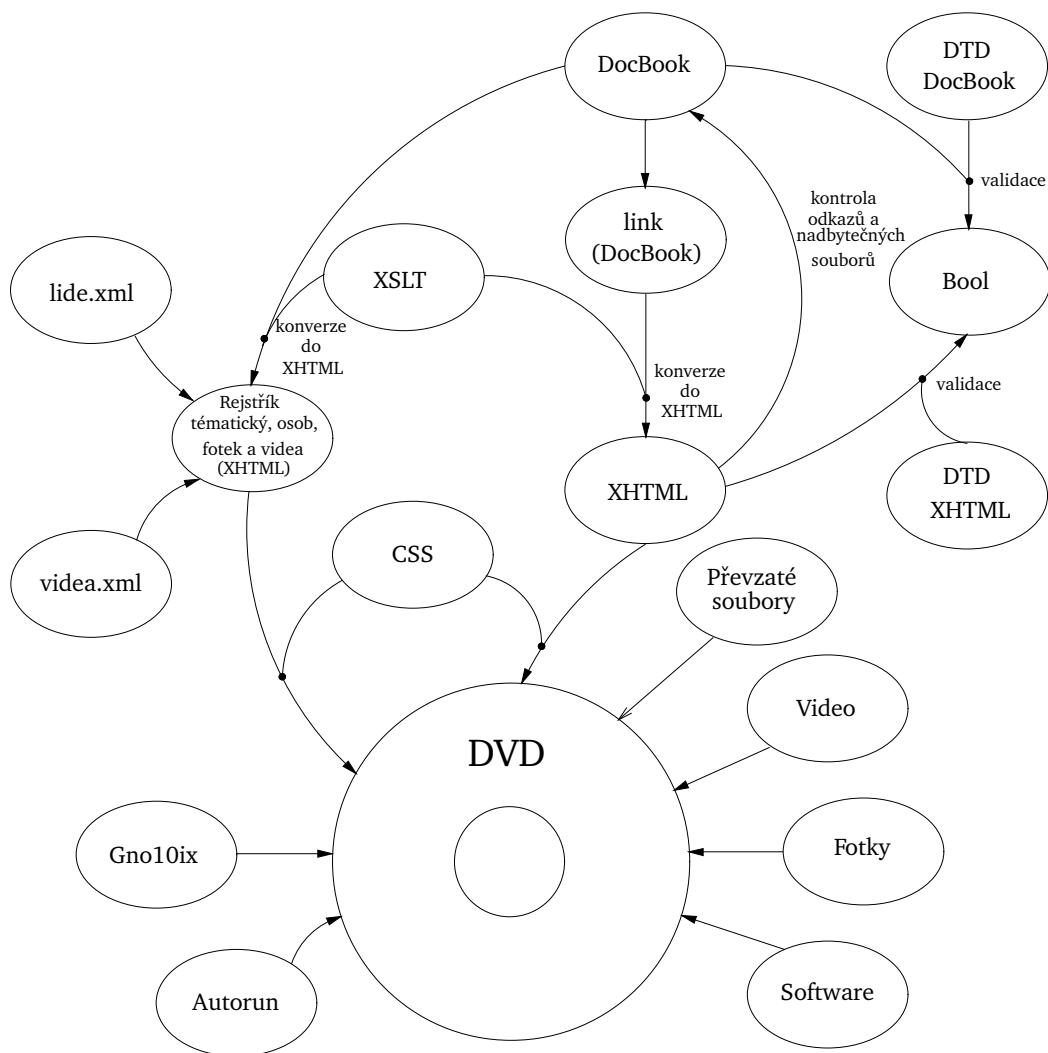

Obrázek 1. Logotyp projektu DVD 10@FI a návrhy názvu DVD

Jako komprimační kodeky byly použity XVID verze 1.0 pro video a MP3 pro zvukovou stopu. XviD kodek je pod licencí GPL a licenční podmínky u nejnámějšího audio kodeku MP3 jsou v projektu splněny. U původně zvažovaného OGG VORBIS se objevily problémy s přehráváním v komerčních rozšířených přehrávačích videa. Střih videa probíhal na profesionálním střihacím systému AVID XPRESS PRO. Pro finální zkompletování zvuku s videem, deinterlacing a kompresi dokonale postačoval volně šířený program VIRTUAL DUB.

6 Generování DVD

Výsledný proces vygenerování ISO obrazu DVD se skládá z téměř desítky kroků, které jsou znázorněny na obrázku 2. Zdrojový XML soubor se zvaliduje proti DTD DocBooku. Pokud je validní, nahradí se v něm symbolické odkazy za skutečné a soubor se uloží s příponou link (stále se jedná o validní DocBookové XML). Zároveň se vytvoří rejstříky osob, fotek, videí a rejstřík tématický. Pak se z link-souborů a rejstříků vygenerují XSLT procesorem XHTML soubory, které se opět podrobí validaci (samozřejmě, že již ne oproti DTD DocBooku, ale oproti DTD XHTML). Nad XHTML soubory se provede kontrola odkazů a nadbytečných souborů – chybějící a nadbytečné soubory se vypíšou na obrazovku, editor musí doopravit ručně. Výsledné XHTML soubory spolu s fotkami, videi, zrcadly stažených dokumentů a stránek, autorunem, softwarem (viz oddíl 7.4) a Gno10ixem (viz oddíl 7.2) jsou již připraveny k prezentaci na DVD. Vše je automatizováno s pomocí GNU MAKE.

Obrázek 2. Tok dat při generování DVD

7 Ostatní

7.1 Správa verzí

Projekty, na nichž pracuje mnoho lidí, je potřeba nějak zabezpečit proti vzájemnému přepisování souborů, zajistit možnost navracení k předchozím verzím atd. Nezbytná komponenta redakčního systému je podpora verzování. My jsme volili z osvědčeného CVS a nového SUBVERSION. My zkusili použít SUBVERSION, který by měl plně nahradit CVS, bohužel jsme během nasazení SUBVERSION narazili na problém s náhodným padáním verzovacího systému (mylně přisuzovaný tomu, že běžel na víceprocesorovém stroji) a jelikož jsme byli v časové tísní a nebyl čas problém řešit, vrátili jsme se k CVS.

System správy verzí neřešil pouze výše zmiňované, ale zajišťoval přes commit skripty antivirovou kontrolu posílaných souborů a kontrolu validity XML souborů.

Více o verzovacích systémech čtenář nalezne v samostatném článku v [7].

7.2 Bootovatelnost média

Pro použití DVD není zapotřebí mít nainstalován operační systém na disku počítače, DVD je totiž bootovatelné. Je založeno na linuxové „live“ distribuci GNOPPIX (a ta dále na DEBIAN GNU/LINUX), pojmenované GNO10IX. V distribuci je předinstalované grafické pracovní prostředí GNOME a veškeré potřebné programové vybavení. Naše distribuce zabírá cca 400 MB prostoru, což není málo, ale je to vyváženo uživatelskou přítulností a nejnovějšími verzemi programů v ní obsažených. Více čtenář nalezne v článku [3].

7.3 Betatestování

Při takto rozsáhlém projektu s vysokým nákladem je důležité celý projekt řádně otestovat, nejlépe někým, kdo nemá s výrobou samotného DVD nic společného – takový člověk najde často nejvíce chyb. Proto byly průběžně páleny betaverze DVD na DVD-RW a půjčovány dobrovolníkům k testování. Tímto způsobem bylo zjištěno mnoho chyb, na které bychom přicházeli jen velice stěží nebo vůbec. Navíc byla vždy aktuální verze DVD dostupná i přes web, takže se na testování mohlo podílet mnohem více lidí, než jen těch několik, kteří měli půjčenou betaverzi DVD.

7.4 Software na DVD

Protože ne každý má ve svém počítači nainstalovaný potřebný software, umístili jsme na DVD vše, co je k práci s DVD třeba. Každý software je na DVD uložen ve verzi pro MS WINDOWS a GNU/LINUX, ať už jde o oblíbený prohlížeč MOZILLA FIREFOX, ADOBE READER, nebo kodeky XVID pro video a OGG VORBIS pro zvuk. Tyto programy jsou volně šiřitelné a s volně dostupnými zdrojovými kódy (vyjma ADOBE READER).

Uživatelům systému MS WINDOWS automatizuje detekci software autorun obsažený na DVD, který se snaží zjistit nainstalované součásti systému a pokud nějaký potřebný software chybí, nebo je v systému zastaralá verze, nabídne uživateli instalaci software potřebného pro práci s DVD.

8 Shrnutí a zkušenosti

Příprava finálního produktu jako součást výuky u takovýchto velkých projektů v akademickém prostředí s sebou přináší problém s dodržováním termínů, na druhou stranu se ovšem výsledný produkt téměř rovná komerčním s využitím minimálního rozpočtu. Proto bylo důležité dělat časté týmové schůze, kontroly

kvality a adekvátní přidělování práce studentům podle jejich dispozic. Nezbytné bylo také vytvoření prostředí a atmosféry pro komunikaci mezi jádrem realizačního týmu a akademickou obcí FI. Bylo by nemyslitelné DVD vytvořit bez vysokého stupně automatizace pomocí Makefile. Dosažení potřebné kvality bylo možné díky speciálně vyvinutým automatizovaným i ručním procedurám (kontroly odkazů, konverze dokumentů, . . .).

Dosavadní (říjen 2004) reakce čtenářů na výsledný produkt jsou veskrze pozitivní, a i když studenti FI mají vesměs nadprůměrnou konektivitu, klady souhrnného shromáždění aktuálních studijních materiálů a dalších dat a informací na jednom místě jsou evidentní.

8.1 Poděkování

Jak naznačeno, na projektu se podílelo autorsky kolem stovky osob, produkčně přes dvacet. Je mimo možnosti tohoto reportu vyjmenovat zásluhy každého zvlášť. Díky sponzorům projektu se podařilo plně pokrýt náklady lisování celého nákladu a ještě zbylo na vlastní oslavy výročí.

Reference

1. Sharon Adler, Anders Berglund, Jeff Caruso, Stephen Deach, Tony Graham, Paul Grosso, Eduardo Gutentag, Alex Milowski, Scott Parnell, Jeremy Richman, a Steve Zilles. Extensible Stylesheet Language (XSL), 2001. <http://www.w3.org/TR/xsl>.
2. James Clark. XSL Transformations (XSLT), 1999. <http://www.w3.org/TR/xslt>.
3. Marcel Kolaja. Live distribuce aneb Linux na CD/DVD. V *Sborník SLT 2004*, Znojmo, 2004. s. 203–212. Konvoj.
4. Petr Vopálenský, Petr Sojka. Multimediální publikování na DVD: projekt 10@FI. V *Sborník SLT 2004*, Znojmo, 2004. s. 21–29. Konvoj.
5. Všech pět pohromadě. CD-ROM, <http://nlp.fi.muni.cz/projekty/vsech5/>, září 1999.
6. Norman Walsh a Leonard Mueller. *DocBook: The Definitive Guide*. O'Reilly & Associates, 1999.
7. Milan Zamazal. GNU arch, systém pro správu verzí. V *Sborník SLT 2004*, Znojmo, 2004. s. 127–139. Konvoj.